

A HAZUGSÁG MEGÍTÉLÉSE SZENT ÁGOSTON GONDOLKODÁSÁBAN

FRENYÓ ZOLTÁN

I. ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

Témámat egy előzetesen adódó, de lényegi megjegyzéssel szeretném bevezetni. Ezzel általánosságban ki is jelölhetjük a hazugság jelenségének helyét egy fogalmi hálóban. A problémakör tárgyalásakor több esetben az „igazság-hazugság” fogalompárról esett szó. Úgy vélem, e fogalompár a szavak tetszetős egybecsengésével félrevinné helyes fogalomhasználatunkat. Ehelyett a *hazugságot* az *igazmondással* kell szembeállítanunk. Az *igazság* nem azonos az igazmondással, bár természetesen összefüggenek egymással. Az igazságnak két vonatkozása van. Az igazság *metafizikai* értelemben egy dolognak lényege és rendeltetése szerinti, autentikus fennállása (az igazság, ennek alapján, a valóság bizonyos alternativitásával együtt, s minden ellenkező híresztelés ellenére létezik; mibenlétének tisztázása természetesen nem e lapokra tartozik), amellyel a *hamis*, nem-autentikus létmód áll szemben (hamis a műtárgy, a helytelen élet, részben a kutya, ahogy bölcs és pontos kiírások figyelmeztetnek rá). Az igazság *ismeretelméleti-logikai* értelemben pedig a korrespondencia-elv: a dolog és a róla alkotott gondolat megegyezése, megfelelése, amellyel a *tévedés* áll szemben. A hazugság pedig röviden szólva a *valótlan állítása* (szóval vagy magatartással) a *megettévesztés szándékával*.

II. KORÁBBI NÉZETEK

Az igazmondás és a hazugság szövevényes kérdéséről a gondolkodás kezdetei óta sokan és sokféle módon nyilatkoztak. A hazugság hatalmával mindig tisztában volt az ember. Montaigne szerint: „Az igazság fonákjának száz meg ezer arca van és határtalanul tág tere. Püthagorasz tanítványai azt mondják a jóról, hogy biztos és körülhatárolt, a rosszról, hogy határtalan és bizonytalan. Ezer út tér el a céltól, de csak egy vezet oda.”¹ Mark Twain szellemes és találó mondása szerint: „Az igaz még csak a cipőjét fűzi, mikor a hazug már félig megkerülte a Földet!”²

¹ Montaigne: A hazugokról. *Esszék*. Európa, Budapest 1997. 52-53.

² Mark Twain *Füveskönyve*. Lazy, Szeged 2007.

Magáról a hazugság értékeléséről a korábbi antik vélemények szerteágazóak, de végeredményben *két csoportba* rendezhetők. Bevezetőül és főleg irányjelzőül megemlítek néhányat. Egy részük az igazság, *igazmondás nagyfokú tiszteletét* képviselik. Püthagorasz szerint az ember két dologgal közelítheti meg leginkább Istent: ha mindig igazat mond, és ha másokkal jól tesz.³ A Bibliában ez áll: „Elveszejted mindazokat, akik hazugságot szólnak” (Zsolt 5,7). Lactantius véleménye szerint a hazugság megengedhetetlen. Az igazságszerető és becsületes ember nemcsak barátjának, hanem még ellenségének vagy egy idegennek sem hazudna, és sohasem engedi meg magának, hogy nyelve, a lélek tolmácsa (lingua, interpret animi), olyat mondjon, ami gondolatával nem áll összhangban.⁴

Ugyanakkor igen elterjedt, sőt úgy tűnik, elterjedtebb felfogásnak látszik a *valótlan állítás megengedése* bizonyos esetekben. Platón államérből – de kizárólag abból – megengedhetőnek tartotta a megtévesztést: „Csakis az állam vezetőinek áll jogában a hazugsággal való megtévesztés.”⁵ Xenophón szerint: „Be szabad csapnunk barátainkat, ha ez javukra válik.” Quintilianus azt mondja: „Néha a közjó megkívánja, hogy a valótlanosság is fenntartassék.” Véleménye a gyermekekkel kapcsolatban így hangzik: „Saját érdekükben gyakran nem mondunk nekik igazat.” Proklosz így indokolta meg a jószándékú megtévesztést: „A jó ugyanis értékesebb az igazságnál.” S végül egy keresztény álláspont: Alexandriai Kelemen is megengedhetőnek tartja „a hazugságot gyógyítás céljából”⁶

Mi a vízvázlatzó tehát – ha látnivalóan nem önmagában a világnézet vagy egyfajta alapfilozófia –, milyen szemlélet határozza meg, hogy melyik véleményt képviseli valaki? Ez fejtegetéseink végén remélhetőleg világossá válik.

III. A GAL 2,11 EXEGÉZISE

Szent Ágoston két munkát szentelt a hazugság kérdésének. Az első „*A hazugságról*” (De mendacio) 395-ben keletkezett, a második „*A hazugság ellen*” (Contra mendacium) 420-ban íródott. A két műnek két konkrét előzménye és háttere van. Lássuk az első mű hátterét! Ágostonnál a hazugság problémája – sok egyéb hely mellett és előtt – jellegzetesen a Galatáknak írt levél egyik helyének exegézisén keresztül bontakozik ki.

³ Vö.: Hugo Grotius: *A háború és a béke jogáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1960. III. köt. 32.

⁴ Lactantius: *Divinae Institutiones*, VI. 18. 6. Bipontium (Zweibrücken), 1789. II. köt. 60.; *Isteni tanítások*. Kairosz, Budapest 2012. 488.

⁵ Platón: *Állam*, 389 b.

⁶ Grotius, i.m. III. köt. 27.

Szent Pál apostolnál ezt olvassuk: „Amikor azonban Péter Antiochiába érkezett, szembeszálltam vele, mert okot adott rá. Mielőtt ugyanis néhányan átjöttek volna Jakabtól, együtt étkezett a pogányokkal, azután azonban, hogy ezek megjelentek, visszahúzódott és különvált tőlük, mert félt a körülméltéktől. Az ingadozásban a többi zsidó is követte, sőt még Barnabást is bele sodorták a kétszínűségbe. Amikor tehát láttam, hogy viselkedésük nem egyezik az evangélium tanításával, mindnyájuk előtt megmondtam Péternek: ha te zsidó létedre pogány módon és nem zsidó szokás szerint élsz, hogyan kényserítheted a pogányokat, hogy zsidó szokásokat kövessenek?” (Gal 2,11-14)

Péter és Pál apostolok antiochiai nézeteltéréséről megoszlottak a vélemények. E nézetkülönbségeket Szent Ágoston és Szent Jeromos levelezésének menetében kísérhetjük figyelemmel. Jeromos a Galata-levélhez írt kommentárjában⁷ (Órigenész korábbi véleményéhez csatlakozva) azt fejtegeti, hogy nem volt nagy eltérés a két apostol között. Szerinte ők tudták, hogy rájuk, keresztényekre a törvények többé nem vonatkoznak. Felfogásában a történetek egyszerű taktikai húzásnak tekintendők. Eszerint Pál színlelte, hogy megdorgálja Pétert. Péter a zsidókat szerette volna megnyerni, Pál pedig a pogányokat.

Ágoston Jeromos értelmezését olvasván szembesült a problémával. Levelet írt Jeromosnak. Ez a 394/5-ben született 28. levél. Ebben hangot adott annak, hogy megdöbben azon a nézeten, mintha az apostolok a szemrehányást együtt és szándékosan tervelték volna ki. „Mert végzetesnek tartom azt a feltevést, hogy a Szent Könyvekben valamely hazugság áll, vagyis, hogy azok a férfiak, akik az Írást szerkesztették és megőrizték számunkra, könyvekben bármit is hazudtak légyen. Mert más kérdés az, vajjon szabad-e a jó embernek olykor hazudnia, s más az, vajjon a Szentírás írójának kell-e hazudnia, – sőt, nem is más, hanem egyáltalán nem is kérdés. Mert ha a tekintély eme magaslatain csak egy kénytelen hazugságot is megengedünk, a szentírásoknak egyetlen részlete sem fog megmaradni. Ha ugyanis bármely részlet erkölcsileg terhesnek vagy hit szempontjából nehéznek látszik majd, ugyane veszedelmes elv alapján a hazug szerző szándékára vagy kénytelenségére fogunk utalni.”⁸

S itt megkezdődik Szent Ágoston és Szent Jeromos levelezésének hosszú, e tárgyban egy évtizedig (394–404) tartó, de hihetetlenül szerencsétlen és drámai története! Szent Ágoston levélgyűjteményében a témához tartozó levelek főleg a 28.; 40.; 67.; 71.; 73. és a 82. levél. E levelek közül több nem, illetve évek múltán érkezett meg a címzetthez, illetéktelen kezekbe került,

⁷ Hieronymus: *Commentarius in Galatam*. Patrologia Latina 26. 331-412.

⁸ Balogh József: *Szent Ágoston, a levéltíró*. Szent István Társulat, Budapest 1926. 90. = Szent Jeromos: 56. levél. *Szent Jeromos: Levelek*, I. köt. Szerk. Takács László. Szenzár Kiadó, Budapest 2005. 234-235.

válaszleveleik többször elkerülték egymást, s így nem kevés félreértés, valamint időleges feszültség támadt a két egyházatya között. A levelezés történetének itt nem mehetünk a részleteibe; mindenesetre a levelekből Szent Ágoston sokszorosan megfogalmazott, egyértelmű álláspontja körvonalazódik.

A levelekhez társul e témában Szent Ágoston egyik beszéde, a 27. mainzi sermo. Ez az egyik évben, Szent Péter és Pál ünnepe, június 29. táján tartott szentbeszéd, amelyben Szent Ágoston kifejtette véleményét a két apostol antiókhiai nézeteltéréséről. Ebben kijelentette, hogy az eddigi felfogás elborzasztja. Ezt mondja: „Egy apostolról azt állítani, hogy hazudik vagy képmutató, olyan, mintha molylepke kerülne a Szentírás szekrényébe: lárvái úgy falják fel a kinyilatkoztatott Igazság teljes szövegét, mint a gylöcsot.”⁹

IV. A DE MENDACIO

Az előbb ismertetett vita nyomán születik meg a „De mendacio.” Ebben Szent Ágoston kifejti: „Nem mindenki hazudik, aki téves dolgot állít, ha azt hiszi vagy véli, igaz az, amit mond. Az hazudik, akinek más van a lelkében és mást fejez ki szavaival vagy bármiféle jellel. Ezért is mondjuk, hogy a hazugnak kettős szíve van, azaz kettős gondolata (...) Lelke *szándékából* kell megítélni a hazugot vagy a nem-hazugot, *nem maguknak a dolgoknak igazságából* vagy tévedéséből. Ezért az, aki a tévedést igaznak állítja, igaznak véli, tévedőnek vagy meggondolatlanak mondható, de hazugnak nem mondható igazoltan, mivel nincs állításában kettős szíve, nem is akar megtéveszteni, hanem téved. A hazugnak pedig vétke, hogy a megtévesztés kívánsága van lelke állításában, akár megtéveszt, ha hitelt adnak megtévesztő kijelentésének, akár nem téveszt meg, ha nem talál hitelre; vagy ha igaznak állítja a megtévesztés akaratával azt, amit nem gondol igaznak.”¹⁰

Szent Ágoston a hazugság *minden* fajtáját elítélte, s elutasított minden korábbi, részben megengedő felfogást, mondván, hogy a hazugság visszaélés a nyelv rendeltetésével. John Henry Newman (1801–1890) kardinális Szent Ágostonról szólva egyértelművé teszi: „Akár helyesen értelmezzük, akár nem, mégis ő annak a jelentős és elterjedt felfogásnak a tanítója, hogy minden nem igaz kijelentés hazugság, s egyszerűen nem létezhet olyan ügy, amely igazolhatná azt.”¹¹

⁹ Peter Brown: *Szent Ágoston élete*. Osiris, Budapest 2003. 525.; Szent Ágoston Péter-Pálról: Vanyó László: *Az egyházatyák beszédei az apostolok és vértanúk ünnepeire*. Jel, Budapest 1996.

¹⁰ Szent Ágoston: *De mendacio*, 3. 3. Patrologia Latina 40. Kecskés Pál: *Szent Ágoston Breviárium*. Szent István Társulat, Budapest 1960. 405-407.

¹¹ John Henry Newman: *Apologia pro vita sua*. Európa, Budapest 2001. 445.

Mindazonáltal Szent Ágoston is észlelte és elismerte, hogy az egyes hazugságok között *különbség* van fajtájuk és súlyuk szerint. „A hazugságról” című művében a hazugság nyolc fajtáját különbözteti meg egymástól.¹² E nyolc típus a vallási hazugságot, az ártó hazugságot, a hízelgő beszédet, a becsapás élvezetéből fakadó hazugságot, valamint a jótékony hazugság különböző, másokat sértő vagy nem sértő eseteit sorolja föl.

E megkülönböztetés nem elég szabatos, és később maga Szent Ágoston is kritizálja eljárását. Munkáját mégis hasznosnak tartja, mondván, remélhetőleg felébreszti olvasójában az igazság szeretetét. Figyelmet érdemel, ahogy a műben a hazugság egyes eseteit taglalva a következő véleményét fogalmazza meg: „A szenvedések elfogadása által, amelyeket tiszteletre méltó és bátor módon hordozunk, ezek a hazugságok is elkerülhetők erős, hű és igaz emberek és asszonyok számára.” Magyarán, a megfelelő esetben az a kívánatos, hogy az *igazmondó tegye lehetővé, hogy az illető megerősödjék az igazság elviseletére*. Ebben a vonatkozásban talán így lehetne megjelölni Szent Ágoston felfogásának lényegét.

A hazugságok közötti megkülönböztetéshez egyszerűbb formában is visszatér egy jóval későbbi munkájában: „Annak az embernek a bűne, aki azért mond hazugságot, hogy segítsen a másikon, nem olyan utálatos, mint azé, aki azért hazudik, hogy bajt okozzon a másiknak.”¹³

V. A PRISCILLIANIZMUS

Áttérve Szent Ágostonnak a hazugsággal kapcsolatos másik munkájára, tudnunk kell, hogy a „Contra mendacium” című mű egy mintegy kétszáz éves vallási vita alkotóeleme. Morálteológiai vetülete természetesen ismét az, hogy a hazugság igazolható-e egyáltalán. A mű előzményeiről és háttéréről a következőket kell elmondani.

A vita kezdete a hispániai egyháztörténetben nagyjából 370-380-ra tehető. Ekkor egy gazdag nemes, Priscillianus aszkéták (abstinentes) egy csoportjának vezetője lett a dél-hispániai Meridában. Priscillianus 380-ban Avila püspöke lett. A pápáság egy része hamarosan szembefordult vele, vezetőjük Hydatus püspök lett. A Priscillianus ellen felhozott vádak szerint felfogását a következők jellemezték: Gnosztikus-mancheus dualizmus, apokrifek használata, mágia, asztrológia, rigorizmus, fanatizmus, szeparatizmus, vegetarianizmus, házasság-ellenesség, tagadta Krisztus valóságos halálát. A 380-as sara-gossai zsinat kiközösítette a mozgalom tagjait. A 384-es burdigalai (bordeaux-i)

¹² Szent Ágoston: *De mendacio*, 14.

¹³ Szent Ágoston: *Enchiridion*, 18.; Sissela Bok: *A hazugság*. Gondolat, Budapest 1983. 408.

zsinat elítélte. A Codex Theodosianus IX. 16. alapján elítélték az állami törvények megsértése miatt. Az állami hatóságok méltatlan és felesleges kínzások után hat társával együtt 385-ben Trierben kivégezték. Az elítélést és a kivégzést határozottan helytelenítette Siricius pápa, Tours-i Szent Márton és Szent Ambrus.¹⁴ Maximus császár bukása után Ithakust, a bordeaux-i zsinat szószólóját megfosztották püspökségétől. Priscillianusnak egyébként 11 értekezése maradt fenn. Ezeket Georg Schepps fedezte föl 1886-ban a würzburgi könyvtárban.¹⁵ A fontosabbak: „Liber apologeticus”, „Liber ad Damasum episcopum”, „De fide et de apocryphis”.

Ahelyett, hogy az ellene történt kemény fellépés miatt megszűnt volna, a priscillianizmus tovább terjedt, s egyoldalú nézetek fejlődtek ki benne. Lassan mártíroknak, áldozatoknak tekintették őket, kultuszuk bontakozott ki, s köröttük zárandoklatok alakultak ki. A priscillianista mozgalom Északnyugat-Hispániába húzódtott. Szellemi vezetőjük és írójuk Dictinius pap majd püspök lett. Dictinius „Libra”, vagyis „Mérleg” című műve részben a priscillanus tézis védelmében íródott, amely szerint a hazugság néha jogos, kiváltképpen, ha vallási tanokat kell eltitkolni az ellenség előtt. A 400-ban megtartott toledói zsinaton Dictinius megtagadta priscillianizmusát és korábbi írásait.

A priscillianista mozgalom az V. század elején tovább virágzott. Ami Dictiniust illeti, ő korábbi írásait megtagadta, de ezek továbbra is forgalomban és használatban maradtak. A priscillianisták főleg a Libra tanítására támaszkodtak, amely szerint vallási kérdésekben a hazugság idegenek jelenlétében jogosult. Hovatovább bajosan lehetett megmondani, ki a priscillianista, hiszen nem zavartatták magukat, s ha a helyzet úgy hozta, megtagadták tanaikat és megesküdték, hogy ortodox tanokat követnek. Ez viszont ahhoz vezetett, hogy buzgó katolikusok beépültek köreikbe, s abból a célból, hogy felfedjék, kik az igazi priscillianisták, azt színlelték, hogy ők pedig priscillianisták.¹⁶ Bizonyos, a Baleári szigetekről származó Consentius 419-ben beszámolt Ágostonnak a jelenségről és kérte Ágoston tanácsát, miként lenne a legjobb ellenük harcolni. Ágoston a levélre egy évvel később tudott válaszolni. Ez a levél az „Ad Consentium contra mendacium,” vagyis „Consentiusnak a hazugság ellen” című írás.

(Utóbb 447-ben a toledói zsinat elítélte a priscillianizmust, mondván, hogy az gnosztikus, manicheista, szabellianus, antitrinitárius nézeteket tartalmaz, hívei tagadják Krisztus emberi természetét, tagadják a föltámadást, s az

¹⁴ Ambrosius: *Epistula* 24,12. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 82,214. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. Ecclesia, Budapest 1983. 166.; 601.

¹⁵ E. H. Broadbent: *Zárandok gyűlekezet*. Evangéliumu Iratmisszió. h.n. é.n. 48.

¹⁶ Augustinus: *Retractationes*, II. 60.

emberi lelket az isteni természet részének tekintik.¹⁷ Hasonló kiközösítő tételeket fogalmazott meg az 561-ben kezdődött bragai zsinat, amely a priscillianizmus trinitológiai, az emberi lélek eredetére vonatkozó, a gonosz általi teremtésről szóló, a csillagképek befolyásával kapcsolatos, a házasság, az utódnemzés, a test és a húsétel megvetését hirdető téveszméit kárhóztatta.¹⁸ E bragai zsinat után a priscillianisták szétszóródtak és eltűntek.)

VI. A *CONTRA MENDACIUM*

Szent Ágoston „A hazugság ellen” című művében a priscillianizmus problémáját illetően egyértelmű nézetet alakít ki. Eszerint elítélendő a hazugság alkalmazása fegyverként a priscillianusok ellen. Az első tíz fejezetben kifejti, hogy katasztrofális következményei vannak, ha gazemberré válik valaki a gazember elleni harcban. Felfogása szerint az eretneket „cáfolni kell, nem utánozni” (2. 2.). Hangoztatja: Igazsággal kell védekeznünk a hazugság ellen, igazsággal ragadjuk meg, igazsággal töröljük el őket (6. 12.). Ösztönzi, hogy Consentius hagyjon föl a priscillianista magatartással. Bírálja a *Libra* című művet, tárgyalja a Dictinius által fölhozott bibliai helyeket s cáfolja Dictinius magyarázatait.

„A hazugság ellen” című mű már Szent Ágostonnak a hazugságról kialakított érett szemléletét foglalja magában. Korábbi munkáját tudniillik maga Ágoston is némileg homályosnak és tekervényesnek nevezte.¹⁹ Későbbi művében egyrészt *elutasítja* az elvi engedékenységet, másrészt viszont tartalmazza a *belátást* is az emberi gyarlóságról. A hazugság Ágoston szerint hamis megjelölés a megtévesztés vágyával (12. 26). Az értelem ereje és a Biblia tanúsága arra mutat, hogy nincs jogos, igazolható hazugság. Rámutat: „Aki azt mondja, van néha jogos hazugság, el kell, hogy fogadja: van néhány jogos bűn, következésképp: néhány dolog, amely nem jogos, az jogos” (15. 31). Leszögezi: Az Isten városában nincs hazugság (16. 33).

Szent Ágoston felfogásában a hazugság bűn és soha nem igazolható. Mindazonáltal, bár nem kereshetünk mentséget a hazugság igazolására, kereshetjük s kereshetünk kell a bocsánatot a hazugságra. A hazugság, miként más bűnök, lehet kicsi és nagy, bocsánatos és halálos (8. 19.), sok körülménytől függ, ennek megfelelően inkább vagy kevésbé bocsánatos. A legsúlyosabb az

¹⁷ Marx Ignác: *A katolikus Egyház története*. Székesfehérvár 1932. 144.

¹⁸ Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de Rebus Fidei et Morum*, 451-464. Denzinger, H. – Hünermann, P.: *Hítvallások és az Egyház Tanítóhivatalának Megnyilatkozásai*. Örökmécs Kiadó, Bátorterenyé – Szent István Társulat, Budapest 2004. 451-464. szakasz. 175-176. o.

¹⁹ Augustinus: *Retractationes*, I. 27.

Istenről szóló hazugság, istenkáromlás. Amint Isten nem szerepel a hazugságban, más ismérvekkel ítéljük meg. A hazugság annál bűnösebb, minél szerencsétlenebbé teszi a becsapottat, azt, aki elhiszi (3. 4.). S a hazug okai messzemenően befolyásolják hazugságának súlyosságát. „Természetesen különbség van, aszerint, hogy milyen okból, milyen céllal s milyen szándékkal tette, bármit tett valaki (7. 18.). A testi vágyból mondott hazugság rosszabb, mint a szükségből tett, s a saját érdekből mondott rosszabb, mint a másik érdekében mondott. Bárhogyan is, még a legjótékonyabb hazugság esetében is az a helyzet, hogy jobb nem mondani. De ha mégis mondjuk, nem jár érte dicséret, csak (legjobb esetben könnyű) bocsánat. A bűnbánatnak, a bocsánatkérésnek van helye, nem a dicsőség, az érdem keresésének” (17. 35.) Ezt lehet Szent Ágoston központi tanításának tekinteni.

Ugyanezt hangoztatja Szent Ágoston nem sokkal később „Enchiridion” című munkájában: „Tagadhatatlan, hogy nagyfokú tökéletesség jellemzi azokat, akik soha nem hazudnak, kivéve, amikor ezzel meg akarnak óvni valakit valamilyen sérelemtől. Azoknak az esetében azonban, akik erre a fokra eljutottak, nem a becsapás, hanem a jó szándék dicsérendő és időnként még jogosan jutalmazandó is. Legyen teljesen elegendő a megtévesztés bocsánata, de az dicséret tárgya nem lehet.”²⁰

VII. SZENT ÁGOSTON TANÍTÁSÁNAK HELYE

A hazugság megítélésének terén Szent Ágoston hatása rendkívül jelentős. Úgy látszik, már maga Jeromos is megváltoztatta felfogását a Galata-levél exegezist illetően. Később a penitenciális könyvek²¹ és a skolasztikusok Ágostont követték. Petrus Lombardus teljes egészében elfogadja Ágoston tanítását.²²

Aquinói Szent Tamás arra törekedett, hogy összegeztesse Ágostont Arisztotelésszel. Aquinói Szent Tamás a hazugságot értékelve a valótlan állításban a becsapás szándékát tekinti lényegesnek, egyébként „helyes és elégséges módon” a hazugság három fajtáját, a segítő szándékú, a tréfás és a rosszindulatú hazugságot különbözteti meg egymástól: „Mendacium recte et sufficienter dividitur in mendacium officiosum, iocosum et perniciosum.”²³ Ezért, bár

²⁰ Enchiridion ad Laurentium de fide et spe et caritate. *Kézikönyv Laurentiusnak a hitről, a reményről és a szeretetről.* (421-423.) Patrologia Latina 40. 231-290. 22. fej.

²¹ Sissela Bok: *A hazugság.* Gondolat, Budapest 1983. 408.

²² Petrus Lombardus: *Sententiarum Libri Quattor.* Patrologia Latina 192. Paris 1880. 3. könyv, 38. distinkció.

²³ Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologica* (=STh), p. II^a II^{ae}, q. 110. a. 2. Taurini, Marietti, 1932. III. köt. 625.; Ilyen szellemű felosztást találunk Evetovics Kunó

mindegyik bűn,²⁴ nagy a különbség közöttük, és csak az ártó hazugság (mendacium perniciosum) jelent halálos bűnt.²⁵

A kérdést szélesebb összefüggésekbe helyezve a következőket mondhatjuk. Az erkölcsbölcselet témánk szempontjából *kétféle etikát* ismer. Ezek elnevezései: 1. Szándéketika / Kötelességetika / Deontologista etika (to deon = kötelesség). 2. Következmenyetika / Célelvű etika / Konzekvencialista etika / Teleologista etika. Egy cselekedetet tehát erkölcsi értelemben kétféle szempontból, a *szándéka*, illetve az *eredménye* szerint lehetséges megítélni.

Arisztotelész a szándéketikáról és következményetikáról így nyilatkozik. „Az elhatározás ugyanis valami olyasminek látszik, ami az erénnyel a legszorosabb kapcsolatban áll, és ami sokkal inkább kifejezi a jellemek közötti különbséget, mint maguk a tettek.”²⁶ Nagyfotosságú, alapvető az alábbi megállapítása. „Hiszen még az is vitatható, hogy az erény tényezői közül az elhatározás-e a nagyobb jelentőségű, vagy pedig maga a tett, mert hiszen az erény e kettőben szokott megnyilvánulni, világos tehát, hogy tökéletesen csak *e kettőben együttvéve* juthat kifejezésre.”²⁷

A fentieket figyelembe véve Szent Ágoston felfogása véleményünk szerint nem nevezhető rigorózus, merev, életidegen szemléletnek, miként pedig sokan teszik. Véleménye pedig nem szigorodik az idők folyamán, miként néhányan – akár az előbbiektől eltérő pozícióból – látni vélik. Itt módosítani szeretnénk Somfai Béla egyébként kiváló áttekintését az igazmondás és a hazugság kérdéséről, mert ő Szent Ágoston második művéről úgy nyilatkozott, hogy „ebben még élesebbé vált a tilalom. Azt még a hit védelmében sem engedte meg”²⁸ Tudnillik véleményünk szerint *Ágoston ítélete második művében nem élesebb, hanem letisztultabb*. A hit védelmében pedig korábbi művében sem engedte meg a hazugságot.

Ezzel szemben világos, hogy Szent Ágoston lényegében véve a *tiszta szándéketika* álláspontját képviseli²⁹ *következetesen*, sőt, tulajdonképpen

erkölcsbölcseletében: 1) ártó hazugság (mendacium damnosum, perniciosum), 2) szükség hazugság (mendacium officiosum), 3) tréfás hazugság (mendacium iocosum), további esetek, valóságnak nem megfelelőek pedig: színlelés, képmutatás, nagyzolás, túlzó szerénység. Evetovics Kunó: *Katolikus erkölccstan*, II. rész. Szent István Társulat, Budapest 1940. 239. o.

²⁴ STh. p. II^a II^{ae}, q. 110. a. 3.

²⁵ STh. p. II^a II^{ae}, q. 110. a. 4.

²⁶ Arisztotelész: *Nikomakhoszi Etika*. III. 4. 1111 b. Európa, Budapest 1987. 61.

²⁷ Arisztotelész: *Nikomakhoszi Etika*. X. 8. 1178 a-b. Európa, Budapest 1987. 296-297.

²⁸ Somfai Béla S. J.: *Igazmondás és hazugság a keresztény erkölccstan fényében*. Magyar Szemle, 1994. 12. 1295.

²⁹ Christopher Kirwan: *Avoiding Sin: Augustine against Consequentialism*. In: Gareth B. Matthews (ed.): *The Augustinian Tradition*. University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1999. 183-194.

engedményekkel, mint láttuk. Ezzel együtt ez valójában egy idealista és tiszteletreméltó pozíció, amely ugyanakkor némi joggal kap *kritikai* észrevételeket, pontosan úgy, mint később Kant etikája. Az ilyen szándéketika tudniillik valószínűleg akkor lenne teljes érvényű, ha kizárólag jóakarató emberekből állna a társadalom, továbbá cselekedeteink mindig a kívánt eredményt érnék el. A valóság, a társadalom és az ember azonban nem ilyen.

Ennek belátása – valamint nyilván egy más alkotói szituáció és eltérő szellemi légkör – vezette azután Aquinói Szent Tamást, amikor Arisztotelész alapján elmozdult Ágoston tiszta szándéketika-pozíciójától, és etikai fel fogásában a szándék és a következmény szempontját egyaránt érvényesítette. Végeredményben azonban *érthető*, hogy Ágoston álláspontja a szándéketika irányában teljesebben ki és erősödött meg. Itt egyrészt gondoljunk arra, hogy Szent Ágoston igen nevezetes és sajátos tanítása szerint „in interiore homine habitat veritas”, vagyis „a *benső emberben* lakozik az igazság”.³⁰ Másrészt vegyük tekintetbe, hogy első műve teljes *joggal vette fel a harcot* egy téves bibliai *értelmezéssel* szemben, második műve pedig szintén *jogosan lépett fel* egy hamis *magatartással* és szemlélettel szemben. Úgy látszik tehát, *e két jogos konkrét indíttatás, ihletés a szándéketika pozícióját erősítette meg* Szent Ágoston szemléletében.

³⁰ Augustinus: *De vera religione*, 39. 72.